

Farkas Ildikó

Kultúra és identitás, tradíció és modernizáció

Japán modernizációja a 19. században

Habilitációs értekezés

Tézisek

Károli Gáspár Református Egyetem

Budapest, 2017

Téma

Japán az első és sokáig egyetlen olyan ország volt, amely nem az európai („nyugati”) kultúra alapjain, nem annak gyökereiből tudott a 19. században sikeresen modernizálódni, majd a 20. században nagyhatalommá fejlődve a legfejlettebb ipari országok közé kerülni. A japán modernizáció értelmezése mindmáig vita témája a szakirodalomban, és sikerességének magyarázata évtizedek óta foglalkoztatja a Japánnal foglalkozó kutatókat, történészeket és társadalomtudósokat egyaránt. Azt, hogy a 19. századi, Meidzsi-kori (1868-1912) modernizáció nem pusztán a szerencsés véletlenek kedvező együttállásának köszönhető (ilyen értelmezésre is van példa a szakirodalomban), igazolja Japán második világháború utáni fejlődése, mondhatni, modernizációjának újabb fejezete, amelynek számos eleme a Meidzsi-kori jól bevált stratégiát követve lett az 1960-as évekbeli „japán csoda” összetevője. Igaz, mindezt sokáig azzal magyarázták, hogy Japán átvette a nyugat vívmányait, utánozta a nyugati modellt, lemásolta azt, ezért tudott sikeres lenni. Ennek azonban ellentmondott, hogy mindeközben szemmel látható volt Japán különbözősége a Nyugattól, nemcsak kultúrájában (a hagyományos kultúra megtartott elemeiben), szokásaiban, értékrendszerében, hanem a társadalom szerkezetében, a gazdaság működtetésében és a politikai rendszerben is. Majd jöttek a „kistigrisek”, több kelet-ázsiai állam indult gazdasági, majd társadalmi és politikai fejlődésnek is, és ez már elég bizonyítékot nyújtott arra, hogy létezik a modernizáció „nem nyugati” útja, ami már Japán fejlődése kapcsán is felmerült. Eddigre már látható lett, hogy ezen államok nem egyszerűen lemásolták a nyugati modellt, hanem saját viszonyrendszerükkel, társadalmi és kulturális hagyományaikkal valósították meg a modern kapitalista fejlődést, amelynek ezzel egy új formáját mutatták. Mára már egyértelműen beszélhetünk az ázsiai kapitalizmus létéről, amiben, megkockáztatom, Japán példája kimondva vagy kimondatlanul, beismerve vagy tagadva, nagy szerepet játszott a térségben.

Jelen értekezés Japán történelmével foglalkozik, de nem a „klasszikus” értelemben vett történelemmel, azaz elsősorban nem a politikai vagy gazdasági folyamatokkal foglalkozik, hanem a japán történelmi fejlődés értelmezésének lehetőségeivel. A 19. századi japán modernizáció kérdéseit vizsgálom interdiszciplináris jelleggel, a történettudomány mellett a társadalomtudományok módszereinek és tipológiáinak segítségével, melyek hasznosnak bizonyulhatnak bizonyos területek (a kultúra és a társadalom jelenségeinek) jobb megértéséhez. Az elemzést nemcsak a tudományterületek határainak átlépésével igyekszem kiterjeszteni, hanem a történelmi szemléletben megszokott korszakhatárokon átívelően, a folyamatok és jelenségek kontinuitásának hangsúlyozásával a történelmi fejlődés egységét

próbálom bemutatni. (Ez összhangban áll a nemzetközi Japán-történelmi kutatás legújabb kísérleteivel.) Mindezt összehasonlító megközelítéssel vizsgálom, amelynek során olyan területekkel is összevetem a japán kora újkori és újkorai történéseket és jelenségeket, amelyekkel még eddig nem foglalkozott sem a japán, sem a nemzetközi szakirodalom. Összességében a globális és a lokális kontextus figyelembe vételével próbálom egy lehetséges fejlődési modellként értelmezni a japán fejlődés folyamatát, miközben „a japán partikularizmus Szkülájája és az univerzalizmus Karübdiszé” között igyekszem egyensúlyozni.

I. Tipológia, terminológia, kontextus

Modernizáció

A „modernizáció” kifejezése az utóbbi fél évszázad legtöbbet vitatott fogalma, az erről folytatott diskurzus önálló kötetek témája lehetne, így itt és most csak egy nagyon leegyszerűsített (és ezért nyilvánvalóan vitatható) és széles körűen értelmezett meghatározást lehet felvetni. A modernizáció alatt leegyszerűsítve általában az industrializáció kibontakozását, a nemzetállamok kiforrálódását és az ezen folyamatokat kísérő társadalmi fejleményeket – pl. urbanizáció, általános oktatás stb. – értjük, a fogalom tehát egy olyan folyamatot jelöl, amelynek során a „hagyományos” vagy premodern társadalmak modern társadalmakká alakulnak. Kissé tágabban értelmezve (szociológiaiilag) a racionalizmus mindenre kiterjedő érvényesülését feltételezi, az individuum kiteljesedését a kollektívum felett. Ez az értelmezés persze erősen Európa-centrikus, hiszen ez a modernizáció Európában kezdődött az ipari, majd a polgári forradalmakkal, a felvilágosodással és racionalizmussal, így gyakorlatilag Nyugat-Európára (és az általa meghatározott Észak-Amerikára) vonatkozó fejlődési modellt írta le. Fontos elkülöníteni, hogy a modernizáció és a nyugatosítás (a nyugat-európai viszonyok és kultúra teljes átvétele) – bár ezt szinte napjainkig azonosnak értelmezték, különösen a köznyelvben – nem azonos fogalmak és jelenségek. A nyugatosítás azonosítása a modernizációval azt feltételezi, hogy minden társadalom szükségszerűen ugyanazon cél, a nyugati modell felé halad – amint ezt sokáig az „unilineáris fejlődés” koncepciója sugallta, az ettől való eltérést pedig „elmaradásként” értelmezte. A történelmi fejlődés során a modernizáció folyamata ugyan bizonyos fokig és lényeges vonatkozásokban valóban egybeesett a „nyugatosodással”, a kettőt azonban meg kell különböztetni egymástól. A modernizáció folyamán a kulturális rendszer új formába, új keretek közé kerül, míg a nyugatosítás során a saját kulturális elemek helyett nyugati elemek kerülnek a rendszerbe. (Ez

utóbbi a nem-nyugati társadalmakban komoly feszültségek forrása lehet a saját kultúra elemeivel összeütközésben.) A modernizációnak mint a nyugati fejlődésből következő, de általános fejlődési modellként és így más térségek számára követendő példaként való megjelenítését számos nézet kritizálja. A modernitás ezen koncepciók szerint nem kultúra-függő, így bármilyen társadalom számára adaptálható.

Szinte minden (kulturális és politikai) közösség szembekerült vagy szembekerül azzal a problémával, hogy hogyan lehet a kulturális identitást összeegyeztetni a modernizációval. Nagy általánosságban három attitűd különböztethető meg: a modernizáció akadályának tekintett tradíciókat megpróbálják eltüntetni; a tradíciókat veszélyeztető modernizáció ellen fordulnak; illetve különböző kísérletek történnek a kettő valamilyen ötvözésére. A modernizáció sikeressége ez utóbbin, az adott civilizáció „tradicionalis” értékei és a „modern” értékek közötti ötvözésen múlik. Modernizáció és hagyomány Japán esetében különleges viszonyban áll egymással, ennek felderítése is több konferencia, tanulmány, sőt könyv témája, japán és nem japán kutatók egyaránt jelentős teret szenteltek már a témának, ami mutatja Japán ebben a tekintetben sikeres példájának a jelentőségét. Az értekezés egyik fő célja ennek a viszonyrendszernek, illetve egyes elemeinek vizsgálata és értelmezése.

Civilizáció, kultúra, kulturális identitás

A „civilizáció” egy olyan önálló, látható és láthatatlan keretekkel jól körülhatárolt társadalom folyamatos léte, amely nem része más nagyobb egységnek, és hosszabb idő óta létezik. A civilizációt más civilizációktól megkülönbözteti saját fejlett kulturális rendszere, amelyet a saját kommunikáció, vallás, a felhalmozott anyagi javak összessége, a hatalom struktúrája és a közös tudás tart fenn; komplex városi, mezőgazdasági és más infrastrukturális – ipari és információs – rendszerek keretében.

A tudást, vallásokat, hitvilágot, szokásokat, törvényeket, erkölcsöt, művészeteket felölelő komplex egység, a kultúra a civilizációnak egyik alapvető része, amelyet az adott közösségekben generációk adnak át generációknak. A közösség tagjai a közös kultúra részesei, hordozói, kollektív identitásukat a közös kultúra jellegzetességei határozzák meg. A kultúra egy társadalom teljes hagyományrendszere, amely tartalmazza az adott társadalom normaszervezetét, értékszemléletét, amelyek meghatározzák az emberek viselkedését, és azt a világszemléletet, amelynek keretében értelmezni tudják a körülvevő világot és benne saját magukat. A hagyományos kultúra tágran értelmezve tehát az emberi tevékenység széles területét öleli fel: vallás, filozófia, morál, törvények, politika, gazdaság, társadalom,

történelem, irodalom és művészet, amelyet az adott közösség hosszú időn keresztül megőriz és továbbad generációkon keresztül.

A kulturális identitás – az egy kultúrához való tartozás tudata – napjainkban a kulturális tanulmányok és a társadalomtudományok vitáinak fókuszában szerepel. A közös történelmi múlt, a nyelv ismerete, a hagyományok és szokások mind-mind a kulturális önzonosság elemei, melyekbe az egyén beleszületik, s amelyekben szocializálódik. A kulturális identitás ily módon a nemzeti identitással áll a legszorosabb kapcsolatban, de nem azonos vele, hiszen a kulturális identitás hely, nem, rassz, történelem, nemzetiség, szexuális orientáció, vallási elköteleződés, etnikai hovatartozás alapján is szerveződhet. A kulturális identitás bizonyos értelemben a modernista felfogásban (ahol nemzeti identitásról csak a modernizáció következtében beszélnek) a modernizációt megelőző kollektív identitást jelöli, amely a későbbi nemzeti identitás alapja lehet.

Tradíció

A „tradíció” meghatározása hasonlóképpen sokrétű, és tudományterületenként különböző lehet. A legáltalánosabb felfogásban mindazon szokások, hitek, kulturális elemek, viselkedési és cselekvési minták összessége, amelyek egy adott közösségen belül a közös kultúra és a történelmi kontextus által meghatározottan, a múltból eredően, generációról generációra hagyományozódnak.

A tradíciót a társadalomtudományok általában a modernitás ellentétéként értelmezik, és többnyire negatív konnotációval, gyakran a múlt kritikátlan és fantáziátlan utánzásaként megjelenítve. Ez a leegyszerűsítő és igen szűk értelmezés azonban még a premodern társadalmak esetében is csak marginálisan alkalmazható, hiszen még az írással nem rendelkező társadalmak sem olyan mereven állandóak, mint amit ez a „tradicionális társadalmak” kifejezés sugall. A „kulturális identitás” fogalmának gyakorlatilag a „tradíció” szinonimájaként való alkalmazása igen hasznos eszköz lehet bizonyos jelenségek értelmezésére anélkül, hogy a modern társadalomtudományok által pejoratív jelentésűnek tekintett (és így általában elutasított, illetve a modernitásban „kitaláltként” aposztrofált) „hagyomány” fogalmával magyaráznánk bizonyos jelenségeket (amelyek nem, vagy csak nehezen illeszthetők a „klasszikus” – azaz a nyugati értelemben vett – modernitás kereteibe).

Nemzet

A nyugat-európai fejlődésben együtt járt a modernizáció, a kapitalizmus és a nemzetállam megjelenése, a nemzet fogalmának kialakulása. A nemzet fogalmát így a társadalomtudomány

egy része a modernizációhoz köti, azt pedig a kapitalizmus kialakulásához. A „nemzet” ebben a felfogásban a felvilágosodás és racionalizmus alapján, a kettős – ipari és polgári – forradalmak következményeként alakult ki, politikai koncepció, „elképzelt közösség”, társadalmilag megkonstruált egység, amellyel a modernizálódás (iparosodás, urbanizáció, belső migráció) folyamán hagyományos kötődéseiket (lokális összetartozás, helyi közösségek, család, vallási csoportok) elvesztett egyének azonosulhattak. Eszerint nemzetről csak az iparosodás és a modernizáció időszakában beszélhetünk, és a 19. század előtt önmagukat nemzetként definiáló csoportokat ez a felfogás nem tekinti nemzetnek, nem is nevezi annak, legfeljebb nemzetiségnek, etnikai csoportoknak. A főként társadalomtudósok és főként angolszász nyelvterületen elterjedt felfogás ezt a gyakorlatilag csak Nyugat-Európában (és ott sem egyformán) lezajlott „államnemzeti” fejlődést tekinti a „fejlettebb” iránynak, és az ettől eltérő fogalmakat és folyamatokat (pl. Kelet-Közép-Európában, de máshol is, akár Japánban) az elmaradottság következményének tartja. A nyugat-európai fejlődés „a minta” (abból is inkább csak az angol és a francia), és gyakorlatilag a világ összes többi részén lezajlott, ettől eltérő nemzeti fejlődés „elmaradott”-nak minősült, holott valójában inkább az tűnik az általánosabbnak, és a nyugat-európai a kivételnek.

A modernizálódó Meidzsi-kori (1868-1912) japán állam valóban a nyugati modellt követte, a főként „felülről” végrehajtott modernizáció és irányított kettős – ipari és politikai – „forradalom” során modern intézményrendszerrel rendelkező nemzetállamot alakítottak. Ugyanakkor ennek a modern nemzettudatnak az alapját képező identitás, kulturális és akár nemzeti értelemben is, már a kora újkorban, a nyugati típusú modernizációt megelőzően kialakult. Az értekezés másik fő célja ennek a folyamatnak a bemutatása, amelynek során kialakult Japánban a nemzet nem pusztán politikai, hanem kulturális fogalomként való értelmezése is, amely eltér a nyugat-európai politikai nemzet koncepciójától, és egy másik fejlődési modellhez kapcsolódik. Eszerint az önmagukat nemzetnek tekintő közösségek nem elsősorban politikai testületnek tartották magukat, hanem a közös nyelv és kultúra által összetartott közösségnek. A kulturális-nyelvi nemzet a közös származás, anyanyelv és kultúra alapján értelmezi a közösséget. A kulturális nemzeti identitás alapjai: a közös nyelv, a közös múlt, mítoszok, legendák, hagyományok, a történelmi tudat, a szomszédok képe, és különösképpen erősen integráló elemek a szimbólumok, amelyek képesek voltak elfedni az etnikumon belül a társadalmi, regionális és felekezeti különbségeket, és megszilárdították benne az összetartozás és egység érzését. A poszt-kolonialista irodalom is mutat olyan új megközelítést a témában, amelyet érdemes megvizsgálni Japán esetére is (még ha Japán nem is volt gyarmat, de itt nem a gyarmati státusz a meghatározó mozzanat, hanem a fejlettebbnek

tekintett nagyhatalmakhoz való alárendelt viszony). Az ázsiai és afrikai nacionalizmusokat a „nyugati” nacionalizmus értelmezéstől eltérően magyarázzák, kiemelve, hogy a nyugati értelmezés a nacionalizmust a politikai nacionalizmussal azonosítja, és nem foglalkozik más vetületeivel. A „gyarmati nacionalizmus” (vagy „alávetett”, „periférikus” nacionalizmus) azt jelentette, hogy a gyarmati népek a kultúrát materiális és spirituális területre osztották, amelyben a materiális szférát a „fejlett Nyugat” képviselte, amelyet meg kellett tanulni, a spirituális szférát pedig a vallás, hagyományok, családi élet – mondhatnánk: a privát szféra – területe jelentette, és a korai igények ebben a szférában jelentkeztek. A gyarmati középrétegek ebben a spirituális közegben kezdték meg a „közösség elképzelését”, amelyet aztán a politikai közeg számára is megfogalmaztak. Először egy különleges „nem-nyugati” nemzetet kreáltak a spirituális szférában, aztán pedig egy univerzális nemzetállamot a politikai szférában. Japán ugyan nem vált gyarmattá, de a „Nyugat” fejlettebb materiális kultúrája itt is úgy jelent meg, mint amelyet át kell venni, miközben a saját kultúra – egy időre legalábbis – a háttérbe, vagyis a magánszférába szorult vissza, hogy aztán majd ismét megjelenjen a politikai színtéren.

A japán nemzetállam megteremtése (erős nemzeti érzéssel) a 19. század második felében, a Meidzsi-korban az európai fejlődési modellt követte, az alapját képező kulturális örökség viszont az előző, az Edo-korban alakult ki: a *kokugaku* mozgalma a 18-19. század folyamán, amely már a modernizáció előtt meghatározta a japán identitást. A kokugaku által bevezetett új diskurzus alakította ki az új felfogást Japánról mint egységről, a japánságról mint közösségről, és mindez megelőzte a nyugati nemzetfogalom megjelenését Japánban a 19. század folyamán. Mindez arra utal, hogy Japán fejlődése nem a nyugati (és nem is az ázsiai) modell szerint játszódott le, hanem egy olyan sajátos fejlődési modell látható Japánban, amely bizonyos aspektusaiban hasonlítható más területek – akár Közép-Kelet-Európa – népei által bejárt utakhoz is. Az értekezés másik fő célja ennek a lehetséges párhuzamnak a bemutatása.

Az önálló japán civilizáció teóriája

Japán elhelyezkedése, kulturális meghatározottsága, vallása, írásrendszere és számos egyéb kulturális hagyománya folytán Ázsiához, a kínai civilizációhoz kötődik, ugyanakkor a japán modernizáció sikeressége a 19. század folyamán és ebben hosszú ideig páratlan volta Ázsiában felvetette annak lehetőségét (és azt Japánban már a modernizáció kezdetétől hangsúlyozták), hogy Japán nem teljességgel az ázsiai (kínai) civilizáció része, hanem egyedi történeti fejlődést mutat. Japán különbözősége (Ázsia többi részétől) azonban nem a

modernitás eredménye, hanem annál sokkal mélyebb gyökerei vannak. Az Ázsiától való különbözőségében valószínűleg fontos szerepet játszik Japán szigetország-mivolta, annak előnyével: időről időre az (Ázsiától való) elzárkózás lehetőségével. Igaz, hogy az ázsiai kontinens mentén helyezkedik el, és emiatt történelme során több elemet is átvett a kínai kultúrából, ugyanakkor történeti fejlődése számos szempontból jelentősen különbözik a kínai fejlődéstől, és bizonyos elemei inkább az európai fejlődéssel való összehasonlítás lehetőségét mutatják: középkori feudális társadalom, majd abszolutisztikusnak tekinthető uralmi rendszer a kora újkorban, mindvégig független államiság, 19. századi sikeres modernizáció, modern nemzetállam, 1945 utáni demokratikus fejlődés (Kelet-Ázsiában egyedülként az 1980-as évek végéig). Emiatt bizonyos vélemények Japánt a nyugati és az ázsiai civilizáció valamilyen keverékének is tekintik, mások pedig kifejezetten önálló civilizációnak. S. Eisenstadt hangsúlyozza, hogy Japán látszólagos hasonlósága Kínához pusztán annak köszönhető, hogy a kínai civilizáció mentén elhelyezkedő Japán időnként átvette annak elemeit. Nyugat- és Kelet-Európával viszont strukturális hasonlóságok figyelhetők meg, amelyek különösen figyelemre méltóak a modernizáció előtt, a premodern korban, amikor Japánnak Európával nem volt kapcsolata.

Japán sikeres modernizációjának sikerességét sokan a japán civilizáció jellegzetességeiben látják. Ez a nézet erősen épít a japán kultúra (civilizáció) gazdasági, társadalmi struktúrákat meghatározó jellegzetességeire, amelyek alapvetően befolyásolták a japán fejlődés menetét. Japánnak az ősi időktől fogva megvolt a saját kultúrája, és ebben a kulturális környezetben fejlődött ki évszázadok alatt a Nyugattól markánsan különböző japán étosz. Természetesen a materiális feltételek változásával ez is átment bizonyos átalakuláson, de ennek fordítottja is igaz: a japán kultúra jellegzetességei és az ebben a kulturális környezetben kifejlődött gondolkodásmód, világnézet, érték szemlélet jelentős hatással volt a gazdasági, társadalmi és politikai struktúrák és viszonyok alakulására.

A japán történeti fejlődés értelmezése során egyaránt figyelembe kell venni az egyedi jelleget, a japán történeti kontextus és tapasztalat, valamint a kultúra társadalmi, gazdasági, politikai struktúrákat meghatározó jellegzetességeit, de mindezt a globális folyamatok és viszonyok rendszerébe helyezve, a fejlődési és modernizációs modellek tekintetbe vételével kell elemezni. Ez adhat lehetőséget egy olyan összehasonlító vizsgálat elvégzésére, amely megkísérli a partikuláris és az univerzális jegyeket is figyelembe véve értelmezni a „japán rejtélyt”. Hasznos eszköz lehet az összehasonlító elemzés, amely az értekezésnek szintén fontos célkitűzése.

II. A japán modernizáció értelmezése és az előzmények jelentősége

Japán 19-20. századi modernizációjának értelmezése, sikerességének magyarázata évtizedek óta foglalkoztatja a Japánnal foglalkozó kutatókat. Hamar felvetődött a szakirodalomban, hogy a japán modernizációt elsősorban Japán belső viszonyai tették lehetővé és sikeressé, amint az is, hogy a modernizáció belső feltételei már a nyugatiak érkezése előtt jelen voltak Japánban. A kutatásban az utóbbi évtizedekben előtérbe került az előzmény, az Edo-kor viszonyainak tanulmányozása, mint a modernizáció előfeltétele, s ma már az Edo-kor viszonyait a modern Japán alapjának tekintik. Saját belső fejlődése a premodern Japánt különösen alkalmassá tette a gazdasági, társadalmi, politikai fejlődésre. Többen hangsúlyozták, hogy a társadalom és a gazdaság életében nagyfokú kontinuitás látható az Edo- és a Meidzsi-kor között.

„A japán modernizáció értelmezése: az előzmények jelentősége” című fejezet a modernizáció lefolyásának rövid, vázlatos áttekintése után főként azt mutatja be, hogyan látta és látja ma mindezt a szakirodalom, milyen értelmezései kísérletek születtek a japán siker magyarázatára, és hogyan jelent meg az az értelmezés, hogy a japán modernizáció eredményességében a belső történeti-társadalmi előzményeknek meghatározó szerepe volt. A Meidzsi-kort megelőző Edo-kor (Tokugava-kor, 1600-1868) rövid bemutatása a modernizáció alapjainak és feltételeinek kialakulása szempontjából indokolt, és éppen ezért csak erre a néhány mozzanatra koncentrálok, hogy hogyan és miben teremtette meg a japán modernizáció alapjait a koraújkor (edo-kori, 1600-1868) fejlődés. A külpolitikai elzárkózás közepette a gazdasági és társadalmi változások szellemi és intellektuális változásokat eredményeztek. Ez adta később, a 19. század második felében az ideológiai háttérrel a politikai változásokhoz, amelyet ugyan a külső erő kényszerített ki (1853: a nyugatiak az ország megnyitására kényszerítették Japánt), de addigra már megvoltak az átalakulás belső feltételei is. Mondhatjuk, Japán belső viszonyaival készen állt a modernizálódásra, amit azonban a korszak szigorú politikai és társadalmi rendszere akadályozott. A változás legitimációjához új narratívára volt szükség – ezt teremtették meg az Edo-kor szellemi irányzatai.

III. Az Edo-kor (1600-1868) újraértelmezése: kora újkor, mint a későbbi modernizáció alapja

A második fejezet „Az Edo-korszak kulturális mozgalma: a kokugaku” címmel az Edo-kor szellemi irányzataiból a talán legjelentősebbel foglalkozik: kokugaku főbb irányait, eszméit, tudósait és tevékenységüket mutatja be; áttekintve azt a folyamatot, melynek során a japán

nyelvet a japán kultúra legfontosabb összetevőjének kezdték tekinteni, és amelynek során a közös kultúra felfogása egy új kollektív identitás alapja lett. Jelen írás nem foglalkozik a kokugaku kialakulásának körülményeivel, előzményeivel, különböző irányzataival, történetével, tudományos eredményeivel, hanem elsősorban a későbbi modernizációt előkészítő szerepére koncentrálok. A legfontosabb tudósok munkáival, szövegeivel kívánja bemutatni a 18. századi narratíva megváltozását, amely meghatározó jelentőségű volt az új, 19. századi diskurzus kialakulásában, megjelenésében, amely megnyitotta az utat a modernitás felé. Hangsúlyozottan próbálok megjeleníteni, hogy ez a folyamat a saját kulturális örökség alapján, abból kiindulva zajlott le.

Az összefoglaló néven kokugakunak („hazai/nemzeti tudományok”-nak) nevezett irányzat olyan művelődéstörténeti jelenség volt a 18. században és a 19. század elején a világtól még mindig elzártan élő Japánban, amelynek hatása nemcsak az eszme, hanem a politikatörténetben is kiemelkedő jelentőséggel bír. Átalakította az akkori kulturális életet: a japán nyelv, irodalom, történelem, mitológia kutatásával, tanulmányozásával és előtérbe állításával megszüntette a több mint egy évezredes kínai kulturális hegemoniát, és az elkövetkező évszázadokra meghatározta a japán nemzeti ideológiát. Ezzel az örökséggel később, a 19. század második felétől nyugatosodó, modernizálódó Japán meg tudta formálni sajátos japán identitását, mind Ázsiához (amitől ekkor elszakadni szándékozott), mind a Nyugathoz (amelyhez pedig csatlakozni kívánt) viszonyítva. Japán ezzel már modernizációja előtt elszakadt a kínai kultúrkörtől, megalkotta saját identitását. A nemzettudat kialakulásában a kulturális identitás, a nemzet kulturális közösség felfogása alapvető szerepet játszott Japánban, és véleményem szerint ez a folyamat mint fejlődési modell más területek fejlődésével is összehasonlítható.

IV. Összehasonlító elemzés: Japán és Közép-Kelet-Európa

Több kutató is felhívta már a figyelmet arra, hogy Japán modern kori, sőt középkori fejlődését is inkább az európaival lehet összehasonlítani, mint az ázsiaival. Volt, aki egyenesen úgy fogalmazott, hogy Japán, még ha át is vette a kínai civilizáció elemeit, történetének és társadalmi viszonyainak bizonyos aspektusai sokkal inkább az európai történeti és társadalmi viszonyokhoz hasonlíthatók, mint az ázsiaihoz. Mások is úgy vélik, Japán modern kori fejlődését sokkal inkább az európai fejlődéshez kell hasonlítani, mint a „harmadik világ” történetéhez, mert ez sokkal hasznosabb és tanulságosabb eredményeket hozhat.

A modern Japán történetét és viszonyait így mind a japán, mind a nemzetközi szakirodalomban elsősorban a „Nyugat” (Nyugat-Európa és Észak-Amerika) viszonyaival hasonlították össze, ami természetesen számos különbséget mutatott ki Japán és a „Nyugat” között, Japán modernizációját „megkészt”, „elmaradott” jelzőkkel illették a nyugat-európaihoz képest. A „lemaradás” behozása felülről irányított reformprogram volt (modernizáció), nem spontán folyamat (modernizálódás), így Japán, bármennyire is modern nemzetállamként jelent meg a 19. század végére, történeti fejlődésében komoly elééréseket mutatott Nyugat-Európa fejlődésétől. Több újabb szakmunka is figyelmeztet arra, hogy az összehasonlító tanulmányok, illetve a teoretikai keretek esetében más, nem nyugati területekkel való összehasonlítást is figyelembe kellene venni, és van, aki a modellalkotás tekintetében kifejezetten a közép-kelet-európai régió viszonyaival való összevetést ajánlja.

Japán és Közép-Kelet-Európa fejlődésének összehasonlítása első hallásra kissé erőltettnek tűnhet, hiszen távoli és különböző kultúrákról van szó, számos alapvető különbséggel. Ugyanakkor az eddigiekben már láthattuk, hogy a japán történelem egyes jelenségei az európai viszonyokkal való összehasonlításban vizsgálhatóak és értelmezhetőek, illetve, hogy a kelet-európai, közép-kelet-európai viszonyokkal való összehasonlítás bizonyos szempontból a történeti és geopolitikai kontextust jobban figyelembe vevő elemzést tehet lehetővé. Erre eddig sem a japán, sem a nemzetközi szakirodalomban nem tettek kísérletet. Az újabban megszorodó összehasonlító elemzésekben Japánt az európai történelemmel való összevetésben Nyugat-Európával hasonlították össze, noha volt olyan szerző, aki felvetette, hogy Nyugat-Európa helyett inkább a kelet-európai térség szolgálhatna az összehasonlítás alapjául a nyugati modernitással való konfrontálódás és az abból fakadó jelenségek miatt.

A geopolitikai helyzet mutat olyan egyezéseket, amelyekből lényeges hasonlóságok erednek: a japán nép és közép-kelet-európai népek is egy kulturális (és politikai) monolit (Európában a német, Ázsiában a kínai „birodalom”) árnyékában éltek, a civilizációs központhoz képest periférikus elhelyezkedéssel, a kulturális periféria, sőt alsóbbrendűség érzetével. A centrumhoz kapcsolódás és az attól való elszakadás történetükben ciklikusan változott, a térségek rendelkeztek az integrálódás képességével, de nem mindig éltek, vagy tudtak élni azzal. A „magas kultúra” (műveltség, írásbeliség, tudományok) jellemzően a központból, azaz külföldről érkezett, és így a műveltség (tudomány, hivatalosság) nyelve sokáig külföldi (német, illetve kínai) volt. Az idegen kulturális központtal szembeni ellenérzés hatására az etnikai csoportok már a modernizáció előtt saját identitást fogalmaztak meg kulturális mozgalmaikkal a saját nyelvükre alapozva, ősi kultúrájuk felfedezésével (néha megalkotásával), és ezzel új közösségi formát teremtettek: a nemzetet. Az „államnemzet”

koncepciója csak a nyugati hatásra jelent meg, a nemzetállam megteremtésének kísérlete a nyugat-európai fejlődési modell követésének szándékából eredt. A 19. század második felében a nemzetállam megteremtése, a modern nacionalizmus a közösség már létező kulturális fogalmára épített. A modernizáció nem spontán, alulról alakuló folyamat volt, hanem a Nyugathoz való felzárkózás céljával meghirdetett, felülről irányított program, nagyrészt a hagyományos politikai elit és értelmiségi réteg vezetésével. Vizsgálatunk szempontjából a leglényegesebb hasonló momentum: a kulturális és ezzel összefüggően a nemzeti identitás már a modernitás előtt kialakult, és a modern nemzettudat erre épült.

Ebből a szempontból a kokugaku olyan „nemzetépítő” mozgalomnak tartható, amely véleményem szerint nem a nyugat-európai fejlődéssel mutat hasonló jellegzetességeket (ahol a nacionalizmus a modernitáshoz kötődött), hanem a közép-európai népek (elsősorban magyar, cseh, lengyel) ugyanekkor (18. század) zajló nemzeti ébredésének, nemzetépítő mozgalmainak jelenségével. A saját nyelv, kultúra, hagyományok, eredetmondák stb. felfedezésével, tanulmányozásával (vagy akár kitalálásával) a közösség új azonosságát teremtették meg, a kulturális, majd nemzeti identitást – még a gazdasági, politikai és társadalmi modernizáció előtt.

Miroslav Hroch cseh történész és politológus munkássága megteremtette a Közép-Európa népeinek nemzeti mozgalmait összehasonlító történeti kutatás alapfogalmait és elméletét, amelyet aztán más nem-nyugati népek nemzeti fejlődésének leírására is alkalmazhatónak találtak. Hroch az összehasonlító történeti kutatás során hangsúlyozza, hogy a nemzet fogalmának több értelmezése lehetséges, és a politikai koncepció csak egyike a lehetséges interpretációknak. Már a 18. századi Európában is eltérően értelmezték a „nemzet” fogalmát angolul (politikai koncepció), és németül, így a német kultúra által meghatározott területeken is (kulturális koncepció). A modern nemzet lényegében kétféle módon fejlődött ki, az egyik a nyugat-európai fejlődés, ahol az állam politikailag független egységként létezett, a nemzet kialakulását belső átalakulás jelentette, melynek során a rendi társadalom polgári társadalommá alakult, és az állam területén élőket a nemzethez tartozóknak tekintették. (Ez persze együtt járt az állam területén élők különböző etnikai, nyelvi elkülönülésének megszüntetésével – erre klasszikus példa Franciaország.) Közép-Európában ehhez képest fordított irányú fejlődés zajlott, ahol a nemzeti kultúra nem kötődött az államhoz, a nemzeti eszme kialakulása megelőzte a gazdasági, politikai, társadalmi modernizációt. Ebben a folyamatban, mely a nemzethez tartozást főként kulturális szempontokkal határozta meg, elsődleges szerepet kapott a nyelv.

Hroch a közép-európai nemzeti mozgalmak történetének értelmezésére felállított egy fejlődési modellt, amely azonban alkalmas más, nem nyugati modell szerinti nemzeti mozgalom értelmezésére is. Hroch hangsúlyozta, hogy a nemzeti mozgalmak nem állandóak, hanem folyamatosan alakulnak, és történetük során több fázison mennek keresztül. Három fő szintet határozott meg, az egyszerűség kedvéért A, B és C betűvel jelölve azokat: A: a tudományos szint: tudományos érdeklődés és kutatás, a kulturális identitás megfogalmazása; B: kulturális szint: az identitás terjedése és propagálása; C: politikai szint: a nemzeti mozgalmak kialakulása, politikai küzdelmekkel összekapcsolódása. Véleményem szerint Japán esetében is alkalmazható az „A-B-C minta”, mégpedig a kokugaku mozgalmára vonatkozóan, és összehasonlítható a közép-európai mozgalmak fejlődésével.

„A kulturális és nemzeti identitás megfogalmazása Japánban és Közép-Európában” című fejezet ezt az összehasonlítást kísérli meg. Japán esetében más ázsiai népekkel (pl. India, Kína) ellentétben a nemzettudat kialakítása (illetve annak kísérlete) nem a nyugati hatalmak megjelenése után, nem a nyugati eszmevilág megismerésének hatására, hanem már azt megelőzően megkezdődött, amikor a kokugaku irányzata a 18. században és a 19. század elején meghatározta a japán identitást. Ez a folyamat Közép-Európa népeinek „nemzeti ébredése” fogalmihoz és folyamatához hasonlítható. Ennek vizsgálatával még nem foglalkozott a szakirodalom (sem japán, sem nemzetközi), holott a kokugaku és a közép-európai „nemzeti ébredés” számos konkrét párhuzamot mutat. A minta: a térségben még a modernizáció (az ipari forradalom, polgári átalakulás, modern intézmények létrejötte) előtt lezajlik egy olyan kulturális mozgalom, amely a nemzeti nyelv, irodalom, történelem – főleg őstörténet – és a nemzeti eposzok kutatásával, sőt nemegyszer inkább megalkotásával (invention of tradition), új közösségi formát teremt (imagined community): a nemzetet, amely aztán a nyugati (addigra már kialakult) nemzetállamok mintájára állami keretekre is igényt tart. A kulturális mozgalom és jelentősége, amivel a nagyhatalom ellenében meghatározták saját magukat, a nemzet fogalmának kulturális meghatározottságát mutatja, és kora újkori előzményekre utal. A párhuzamokat konkrét szövegekkel, a diskurzus hasonló motívumaival lehet szemléltetni a japán és a közép-európai szövegek összehasonlításában.

V. Modernizáció tradícióval

A negyedik fejezet „Modernizáció tradícióval: a japán kulturális hagyomány hatása a modernizációban” címmel a kora újkori szellemi és ideológiai irányzatoknak, a kokugakunak, a kulturális identitásnak a szerepét és jelentőségét mutatja be a modernizáció kezdetében és menetében.

A Meidzsi-kori elit egyik részének egyértelmű törekvése volt, hogy egy nem teljességgel „nyugati” államot építsenek ki a modernizáció során. Ebben a jelentős befolyással rendelkező csoportban nagy hatással bírt a kokugaku eszmerendszere. Japán identitásának, az akkori modern világban elfoglalt helyének meghatározásában a kokugaku eszmeisége Japán egyediségét, kulturális örökségét hangsúlyozta. Nyilvánvalóan modern nemzetállamként kívánták Japánt definiálni, de nem a nyugati modern világ részeként, hanem hosszú évszázadok során kialakult tradicionális értékrendszerének keretein belül. A nyelv mint a nemzeti identitás alapja kulcsszerepet kapott az új japán identitás meghatározása körüli vitákban.

Japánban a megvalósított modernizáció így nem teljesen a nyugati minta követése volt, és a modern Japán erősen épített kulturális hagyományaira és a modern nemzeti érzésre, amelynek narratívája szintén a saját japán kultúrából, történelemből származott. A japán nemzetállam megteremtésének mintája az európai modell volt, az alapját és tartalmát azonban az a kulturális örökség képezte, amely még az előző, az Edo-korban alakult ki a 18-19. század folyamán, a kokugaku mozgalom eredményeként. A kokugaku örökségével a 19. század második felétől nyugatosodó, modernizálódó Japán meg tudta formálni sajátos identitását. A Meidzsi-kori tudósok a kokugaku által megjelenített koncepcióból – a hagyomány „rekonstrukciójából”, és nem „megteremtéséből” – építkezhetek egy modern nemzetállam és nacionalizmus kialakításához, amely tehát nem egyszerűen csak a nyugati modell Japánra való alkalmazása volt, és nem is pusztán csak eszközként szolgált a modernizáció folyamán, hanem a közösség kulturális identitásának már létező (premodern) koncepcióját használta fel. A Meiji-kori tudósok a kokugaku által kidolgozott koncepciókkal (sintó, császárközpontú állam, a nemzeti egység fogalma, a japán eredetmítosz, konfuciánus etika stb.) a japán kulturális hagyományt építették be a megváltozott viszonyok közé. Mindezzel egy nem nyugati típusú modernizációt valósítottak meg, amely feltételezhetően más kelet-ázsiai országok számára is mintát jelentett a későbbiekben („ázsiai kapitalizmus”, a modernizmus „ázsiai útja”). A fejezet a Meidzsi-restauráció ideológiai alapját képező, a kokugaku eszmeiségéből származó téziseket a korabeli dokumentumok tükrében bemutatva bizonyítja a kokugaku ideológiájának hatását a modern japán államra.

VI. Kulturális identitás – „nemzeti karakter”

Az ötödik rövid fejezetnek – „A kulturális/nemzeti identitás vitája: nihondzsinnron” címmel – nem célja, hogy a japán nemzettudat és nacionalizmus történetével, változásaival és

megítélésével foglalkozzon, de a kokugaku hatásával kapcsolatban szükséges ennek egyik vetületét, ha röviden is, de megemlíteni. Ennek a nagyon összetett, széles körben élénk vitákkal tárgyalt kérdéskörnek csak azt a szeletét érinti ez a fejezet (és még azt is csak felszínesen), hogy a kultúra közös felfogása (és benne a nyelv fontossága) a kollektív identitás alapjaként nemcsak a modern nemzettudat formálódásában játszott meghatározó szerepet, hanem a továbbiakban is, mind a mai napig, a japán kollektív (kulturális és nemzeti) identitás diskurzusának legfontosabb összetevője.

A japán kollektív identitás kérdése Japánban szinte már hagyományosan állandó (és népszerű) témája a közbeszédnek, tudományos és népszerű kiadványoknak. A „*nihondzsinron*” („a japánság elmélete”) diskurzus régi alapelvei közé tartozott (és bizonyos szempontból ma is ott van) a japán kultúra egyedisége, minden más kultúrától való különbözősége. Fontos tétele, hogy Japán etnikailag és kultúrájában kivételesen homogén ország, ahol egy nemzet, egy állam, egy kultúra, egy nyelv, egy civilizáció található – és éppen ebben áll Japán különlegessége. Az „egyedi” kultúra (és benne az „egyedi” japán nyelv) felfogása a kollektív identitás legfontosabb összetevője Japánban. A lényeg nem is annyira az etnikai homogenitásban rejlik, hanem abban a máig ható szemléletben, hogy „a japán nemzet szerves egységet képez a nyelv és a tradíciók kötelékével”. A ma *nihondzsinron* névvel illetett műfaj a japán nemzeti és kulturális identitás létét, milyenségét, jellegzetességeit tárgyalja, különböző szinteken és minőségben. Tematikája gyakorlatilag a kokugaku tematikájára épül, így elsősorban az Edo-korig, a kokugakura (de gyakran még azt megelőző korokra is) vezetnek vissza a „japánságról” szóló diskurzus keletkezését.

Mindeddig még kevesen próbálták összehasonlító perspektívába helyezni a *nihondzsinron* műfaját, ugyanis valahogyan Japánban nincs tudása még a kutatóknak sem az európai nemzet-karakterológiai irodalom létezéséről, arról, hogy ez a „mi a ...?” vita nem csak Japánban létezett (és létezik) közérdeklődésre számot tartóan, hanem még sok országban. A *nihondzsinron* témakörének kutatását ki lehetne bővíteni az európai nemzet-karakterológiai írásokkal való összehasonlítással. Volt már ugyan, aki elkezdett bizonyos összehasonlítást a kulturális nacionalizmus jelenségében, Európában azonban elsősorban a német területekre koncentrált, és pl. a Kelet-Európában létrejött ilyen műveket egyértelműen a német romantika hatásának tartotta. Véleményem szerint még ha ennek a megközelítésnek van is alapja, túlságosan leegyszerűsíti a nemzet-karakterológia műfajának eredetét, népszerűségének okait, és főként a romantika kora utáni virágzását. Ez a műfaj elsősorban a perifériákon számított az érdekességnek szóló közérdeklődésen túl „húsbavágó” témának, a nemzet létéről, identitásáról szóló diskurzusnak. A periféria népei kerültek olyan helyzetbe, hogy a központi

civilizáció követése számukra azzal a veszéllyel járhatott, hogy identitásuk gyengül vagy el is veszhet, így fontos volt annak meghatározása, az arról szóló diskurzus, akár a kulturális nacionalizmus megjelenésével is. Ez ismét egy lehetséges összehasonlítás alapját adhatná Japán és Európa, Közép-Kelet-Európa esetében, amellyel szintén úgy tűnik, még nem foglalkoztak, sem Japánban, sem azon kívül. Ez ismét lehetőséget ad egy összehasonlító vizsgálatra, hogy milyen körülmények között, milyen motívumokkal, milyen változásokkal, és a társadalom számára milyen mondanivalóval formálódott a nemzeti jellegről folytatott diskurzus. A Nihondzsinnon jelenségét leginkább az angolszász társadalomtudományi szakirodalomból kiindulva a nacionalizmus elméletek alapján elemzik, noha érdemes és tanulságos lenne a nemzetkarakterológiai irodalomból kiindulva, történeti, szociológiai és szociálpszichológiai megközelítéssel is vizsgálni a kérdéskört, akár még az európai hasonló jelenségekkel és történeti, társadalmi, kulturális körülményeikkel összehasonlítva is.

VII. Modernizáció és tradíció viszonya a japán modernizációban

Japán számára (mint számos más „nem-nyugati” ország számára) is a modernizáció egy rövid időszakban egyet jelentett a nyugatosítással, ugyanakkor Japán a hosszú évszázadok alatt szervesen kialakult (és az Edo-korban a kokugaku által hangsúlyozott és megerősített) kulturális hagyományaira alapozva ebben a változó kulturális környezetben is meg tudta őrizni saját identitását. Mindezt a modern kor viszonyrendszerébe tudta elhelyezni, a japán kulturális örökség jellegzetességeivel.

Ezt részben az tette lehetővé, hogy Japán hagyományos kultúrájának egyes elemei nemhogy összeütközésbe kerültek volna a modernizációval, hanem éppen elősegítették annak megvalósulását. A gyors modernizációhoz hozzájárult az Edo-kori műveltség magas szintje és kiterjedtsége, valamint a japán kultúrának az a jellegzetessége, hogy a más kultúrákból nagy mennyiségben átvett kulturális elemek ellenére, illetve azokkal együtt is, megmaradt stabilitása és identitása. Japánnak az ázsiai kontinenshez – és a kulturálisan fejlett Kínához – képest perifériális elhelyezkedése miatt a japán kulturális hagyomány része lett, hogy rendszeresen átvett a környező fejlettebb kultúrákból elemeket – ideértve nemcsak a tudományos és technikai újonságokat, hanem a műveltséget, vallást és ideológiákat is –, amelyek a japán viszonyokhoz igazítva a japán kultúra részei lettek. Így Japánban nem alakult ki erős ellenállás a modernizáció ellen sem, sőt, annak nyugati elemei ellen sem.

Mondhatjuk tehát, hogy a japán modernizációt kifejezetten elősegítették a japán tradicionális kultúra egyes összetevői. A konfucianus-buddhista gyökerű kelet-ázsiai hagyományok – a

fegyelmezetttség, a szorgalom és a tanultság magasra értékelésével – különösen kedveznek a gazdasági fejlődésnek. Az erőltetett felzárkózáshoz szükséges közös, fegyelmezett erőfeszítést a vallási és nemzeti egység biztosította, amelynek legfontosabb összetevője a császári rendszer volt, az ősi időkig visszanyúló hagyománnyal. A japán császárnak mindig is inkább szimbolikus, az ország egységét megtestesítő rituális és szakrális szerepe volt, a történelem egyes korszakaiban a hatalmat gyakorlók közötti egyensúlyt fenntartásával; és bár nem mindig volt történeti jelentősége, a modernizációban ezt a hagyományosnak tekinthető funkcióját elevenítették fel. Egyes vélemények szerint a Meidzsi-korszak óriási politikai, társadalmi, gazdasági átalakulásai nem mehettek volna végbe jelentős ellenállás, zavargás, sőt belső harcok nélkül, ha nem lett volna az egységet megjelenítő központ, a császár, akihez mindenkit azonos alattvalói engedelmesség és hűség fűzött. A sintó rítusok és ünnepek a közösségek összetartozását szimbolizáló események voltak, hosszú, generációkról generációkra átívelő történettel, így ezek is a tradíció továbbélését jelenthették a Meidzsi-kori Japánban, még ha akkor (egészen 1945-ig) az állam is szerepet vállalt ennek fenntartásában, némileg módosított jelentéssel.

A modernizáció és tradíció viszonyában a kiegyensúlyozott, egymást kiegészítő, harmonikus viszony lenne kívánatos, ez azonban inkább csak idea. A legközelebb ehhez talán a japán példa áll, a „vakon jószai” (japán szellemiség, nyugati technika) jelszavában ez látszik megtestesülni; és ezt a mintát követték és követik a kelet-ázsiai sikeres fejlődésű államok is. Természetesen ez a viszony Japánban sem volt olyan harmonikus, mint az ideál lenne, ezt jelzik is a különböző viták a kulturális identitásról („nemzeti jellegről”), ugyanakkor más területekkel összehasonlítva a japán tradícióra épülő modernizációs kísérlet volt a 19. században a legsikeresebb.

A Japánban kifejlődött modernitás gazdaságilag, politikailag és kulturálisan is jelentősen eltért a nyugati modernitástól. Jellemzőségei közé tartozott az erősen szabályozott, de nem totalitárius társadalom, amely nemcsak a történetileg meghatározott intézményrendszer eredményeként alakult ki, hanem a modernitásnak egy eltérő kulturális programként való értelmezése és megfogalmazása következtében. Ez a sajátos kulturális program egyértelműen a japán kulturális örökségből, történeti tapasztalatból és kontextusból eredt, és a különböző kelet-európai, ázsiai, vagy később afrikai társadalmakhoz hasonlóan, a Nyugattal való folyamatos konfrontációra adott válasz inspirálta. A „nem-nyugati” (előbb Japán, majd más ázsiai, később latin-amerikai és afrikai) országok közül igazából csak azok tudtak sikeresen fejlődni, amelyek a modernizációt képesek voltak a leginkább a saját kulturális tradícióik figyelembevételével, azokra támaszkodva és építve végrehajtani. A 20. század második

felében a gyorsan fejlődő kelet-ázsiai országok sikere is ezen alapult, s példájuk bizonyítja, hogy a modernizációt a saját civilizációs örökségre támaszkodva lehet a legsikeresebben végrehajtani. Ez a kulturális alap gyakorta igen különböző, így a megvalósult és megvalósuló „modernség” is eltérő lehet – ahogyan azt a „multiple modernities” elmélet is állítja.

Az értekezéshez kapcsolódó publikációk:

A kulturális és nemzeti identitás megfogalmazása Japánban és Közép-Európában a 18-19. században. *ORPHEUS NOSTER* VII:(1) pp. 44-63. (2016)

Nyelv, kultúra, identitás. A 18. századi kokugaku mozgalom Japánban. *STUDIA CAROLIENSIA* 2015: pp. 13-31. (2016)

Modernizáció tradícióval – a japán példa. In: Salát Gergely, Szilágyi Zsolt (szerk.) Kulturális hagyomány a modern kelet-ázsiai államban. 262 p. Budapest: L'Harmattan; MTA BTK Néprajztudományi Intézet, 2016. pp. 179-196.

Reconstructing tradition. The Debate on “Invented tradition” during the Japanese Modernization. *ACTA ASIATICA VARSOVIENSIA* (29) pp. 31-46. (2016)

Cultural identity, nation building, modernization. Defining identity in Japan and East-Central Europe in the 18th and early 19th century. In: Papp Melinda (szerk.) Encounters with Japan: Japanese studies in the Visegrad four countries. 280 p. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2015. pp. 51-86.

Kokugaku a Meidzsi-kori Japánban. A modern japán nemzettudat kialakulása. Recenzió Michael Wachutka: Kokugaku in Meiji-period Japan című könyvéről. *VILÁGTÖRTÉNET* 5 (37):(2) pp. 333-337. (2015)

A japán kulturális és nemzeti identitás alakulása az Edo-korban. In: Farkas Ildikó, Sági Attila (szerk.) Kortárs Japanológia I.: A KRE japán szak 20 éves jubileumi konferenciáján, 2014. október 15-én elhangzott előadások válogatott és szerkesztett tanulmányai. 480 p. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem; L'Harmattan Kiadó, 2015. pp. 283-296.

Discourses of Identity: Comparing Japanese and Central European narratives of the Formation of Cultural and national identity in the 18th and early 19th century. In: The Japan Foundation, ELTE Eötvös Kiadó (szerk.) Japanese Studies Conference 2015 – Building Connections in Central and Eastern Europe. Japan Foundation, Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2015. pp. 33-50.

Kitalált, felújított vagy valódi hagyományok? Gondolatok a japán modernizáció kérdésköréhez. *TÁVOL-KELETI TANULMÁNYOK* 4:(1-2) pp. 79-98. (2014)

Ázsia évszázada? Egy felemelkedő térség modernizációja és viszonyrendszerei. *VILÁGTÖRTÉNET* 35:(2-3) pp. 161-164. (2013)

Japán modernizációjának előzményeihez. *VILÁGTÖRTÉNET* 35:(2-3) pp. 165-194. (2013)

The Japanese Nation Building in European Comparison. *ACTA ASIATICA VARSOVIENSIA* (26) pp. 85-107. (2013)

Kokugaku: Kulturális irányzat és politikai mozgalom. In: ifj Bertényi Iván, Géra Eleonóra, Richly Gábor (szerk.) "Taníts minket úgy számlálni napjainkat ...": Tanulmányok a 70 éves Kósa László tiszteletére. 572 p. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2012. pp. 149-165.